

rek Türkiye'nin sanayileşmesini en az 40 yıl geciktirmiştir, çünkü sermayeden daha önemlisi *know-how*'dır (iş bilgisi) ve o da gayrimüslimlerde vardır. Üstelik küreselleşmenin üstyapısı olan AIHM de artık devrededir. Çok yakında, Türkiye ya tazminata mahkûm edilecektir ya da *dostane çözüme* gitmek zorunda kalacaktır. Nitekim hükümet yetkilileri bu son yola gitmek istediklerini açıklamışlardır.

(3) İç Politika Bakımından: Normalde asıl muhafazakâr yasamanın aksine, yargı bu konuda çok üzücü bir performans göstermiştir. Örneğin, AB Uyum Paketleriyle her şey halloldu denirken, Yargıtay 1. Hukuk Dairesi 29 Eylül 2004 tarihli, esas no: 8622, karar no: 9589 olan kararıyla kafaları altüst etmiştir. Çünkü Yedikule Surp Pırgıç adına zaten tescil edilmiş bir gayrimenkulün tapusunun iptali için Hazine'nin açtığı davada Hazine lehine karar vermiştir. Buna neden olarak "Anılan vakıf

bu gayrimenkulün tescili için başvuru yapmamıştır." (Oran, 2004: 103) denilmektedir. Bu, resmen *duble tescil* istemektir.

Diğer yandan yeni tasarıda birçok yerde getirilen hakların teker teker mahkeme kararı olmaksızın uygulanması imkânsızdır. Bu açıdan yasama sanki AB nezdinde bir yasak savmış ve topu, tutumu bilinen yargıya atmıştır. Üstelik tasarı yasalastıktan sonra önce bir yönetmelik, sonra bir genelge çıkartılacaktır. Yukarıda da söylediğim gibi, Türkiye bunların 2002-2003'te nasıl çıkarıldıklarını çok iyi bilir.

Dön baba dönemim, 2002'ye gidelim. Vatan kurtaran milliyetçi aslanlar sayesinde Türkiye'nin ne hâle düşeceğini birlikte seyredelim. Bu durumlar, yukarıdan devrimlerin yasaları değiştirebildiğini, ama zihniyetleri henüz değiştiremediğinin açık kanıtıdır. Zihniyetler zamanla değişecektir, ama henüz böyle bir durum yoktur. Sabredeceğiz ve uğraşacağız.

"Kamu Kurumu ve Vakıf, Dernek İş Birliği, İki Bağımsız Kuruluş İlişkisine Dayanmalıdır"

Inal Avcı

Vakıf ve dernekler, devlet için potansiyel "tehlike" odakları mıdır? Türkiye'de mevcut vakıf-devlet ilişkisini değerlendirir misiniz? Bu ilişkinin sahip olması gereken özellikler nelerdir?

Toplumların hedefi *kalkınmadır*. Ekonomik *büyümedir*. UNDP'nin (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) 2002 yılına ait bir araştırmasına göre, büyüme performansının yüzde altmış dördü *beşeri ve sosyal sermaye*, yüzde on altısı *fiziksel sermaye* ile açıklanabilmektedir. İzlenecek politika, sosyal sermayenin geliştirilmesinin öneminin algılatılabilmesi ve bunun yanında uygun *yöntemlerin* açıklanmasına özen göstererek toplumsal farkındalık bilincini oluşturabilmektedir.

Beşeri ve sosyal potansiyeli geliştirmenin başlıca iki yöntemi vardır. Bunlardan biri, devletin hizmet görev alanının genişletilmesi ve geliştirilmesi ve hizmetlerin merkezileştirilmesidir. Diğeri, varsayılan sivil üstünlüğün yaratıcı gönüllü katkıları ile bağımsız ve özgür ortamından yararlanılmasıdır. Vakıf işte bu ikinci yaklaşımın Osmanlı toplumunda asırlar boyunca *kurumsallaşmış* araçlarından biridir.

Başta eğitim ve sağlık olmak üzere, bayındırlık ve belediye hizmetleri ve en geniş anlamıyla philanthropic hizmetler Osmanlı döneminde asırlar boyunca vakıflar tarafından kamuya arz edilmişti.

Vakıf *Allah nzası* için kurulurdu. O dönemin vakıf senetlerinde dinî motif açıkça

belirir. Ne var ki vakıf mallarına *el konulamaması*, vakfeden için dinî olmayan bir motivasyon (isteklendirme) ve güvence idi.

Vakıflar yönetimlerinde bağımsız idiler. Osmanlı döneminde, asırlar boyu sosyal hizmetlerin görülmesinde devletin rolü *ikincil* kaldı. Ne var ki asırlar süren bu dönem, 1829'da II. Mahmut döneminde Evkaf İdaresinin kurulmasıyla şekil değiştirdi. Günümüze kadar devam eden merkeziyetçilik ve devlet müdahalesi başladı.

Kamu hizmetlerinin devletin ana görevlerinden olduğu, vakıfların ülkenin gelişiminin başlıca ayak bağı hâline geldiği görüşü on dokuzuncu asırda yayılmaya başladı. Avrupa'daki liberal düşüncelerin vakıf kurumlarını kalkınmaya engel kurumlar olarak görmeleri, etkileri yirminci asrın birinci yarısına kadar devam eden bir süreci başlattı.

Ülkemizde son yarım asırlık dönemde askeri müdahaleler, vakıf ve derneklerin faaliyet alanları, özgürlükleri, gelişmeleri ve uluslararası ilişkileri yönlerinden yasal ve uygulama boyutlarında derin izler yarattı. 1960 anayasamız bilhassa derneklere çok geniş bir örgütsel ve çalışma özgürlüğü getirmişti.

Ülkenin bütünlüğünün sağlanması ve irtica tehlikesi devletin güvenlik politikasının en önemli ilkeleri olarak benimsenmişti. Sivil toplumun örgütlenme faaliyetinde ülke güvenliği açısından bir takım tehlikeler sezilenmesiyle, bilahare yapılan askerî müdahaleler örgütlenme özgürlüğünün özünü zedeleyen yasa ve uygulamalar yürürlüğe kondu.

Devlet bürokrasisi bu eğilime karşı koymak yerine bilakis sahiplenmekte tereddüt etmedi. Çünkü eğilim, sivil toplum kuruluşlarının fonksiyonunun devletin sosyal görevlerine katkıda bulunmaktan ibaret görülmesiydi. Açıklık, hesap verilirlik, savunuculuk, sosyal ve siyasal politikaların oluşumuna katkı bilinen veya anlaşılabilen kavramlar olmaktan uzaktı.

Belki de henüz yayınlanmamış bir rapordan aldığım şu alıntı gerçeği aksettirmek-

teydi: “Türkiye’de merkezî devleti koruma sistemi vardır ve sivil toplum ya önemsenmeyecek yan birim ya kontrol edilecek rakip ya da patronluk edilecek ast olarak görülmektedir.”

Uzun süredir gündemde olan bir kanun tasarısı bulunuyor ve hâlihazırda çalışmalar devam ediyor. Yeni düzenlemeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

2000’li yıllarda yeni bir dönem içine girilmektedir. Bunda Avrupa Birliği uyum süreci etki ve çalışmaları yadsınamaz. Bu dönemin ayırt edici niteliği, demokrasi rejimlerinde var olması gereken örgütlenme özgürlüğü gereklerine uyum sağlanması ve sosyal hizmetlerin görülmesinde sivil toplum kuruluşlarıyla *iş birliği* kavramının demokratik anlayış ve yaklaşım çerçevesinde geliştirilmesi çalışmalarının başlatılmasıdır.

Yasal çerçevede örgütlenme özgürlüğü kısıtlamalarının kaldırılması açısından çok önemli adımların atıldığını görüyoruz. Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanun Tasarısının yasallaşması ile tamamlanacak olan vakıflar mevzuatını yenileme girişimleri çok uzun süredir özlemle beklenen alt yapıyı oluşturmaktadır. Uygulamanın bir süre içinde değiştirilen yasa maddelerinin özüyle bağdaşık bir yapıya kavuşturulacağı beklentisi yaygındır.

Devlet ve kamu kurumlarının sivil toplum kuruluşları ile iş birliği, ortak proje geliştirilmesi, sivil toplum kuruluşlarından hizmet satın alınması, bu kuruluşların maddi yardım ve bağışlar ile desteklenmesi ve sosyal politikaların geliştirilmesi aşamasında sivil toplum kuruluşlarının katkılarının alınması yönlerinde çok önemli yasal olanaklar sağlandı.

Bu politikalar Amerika ve Batı Avrupa’da son dönemlerde ortaya çıkan politikalar değildir. Çok uzun geçmişi olan ve demokratik ortamın geliştirilmesi adına benimsenen politikalarlardır. Bu ülkelerde genellikle vakıf gelirlerinin yarıdan fazla bölümü kamusal kaynaklardan oluşmaktadır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 29. maddesi kamu kurumlarının, bakanlıkların, daire başkanlıklarının bütçelerinde belirtildiği sürece STK'lara yardım edebileceklerini hükme bağlandı. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu Kanunu sosyal dayanışma alanlarında, araştırma, kaynak sağlama ve ortak proje geliştirme gibi çok önemli iş birliği ilkelerini koydu. Yerel yönetimlerle ilgili kanunlara STK'larla iş birliği ve STK'lara maddi destek konusunda ilk defa hükümler kondu.

Ne var ki bu iş birliğinin açık objektif kural ve kriterlere bağlanması ve uygulamaların hesap verilirlik, saydamlık ve açıklık prensiplerine uyumunu sağlayacak süreçler üzerinde yoğun çalışmalar yapılarak gerekli yönetmeliklerin çıkarılması, bu hususta bilhassa yerel yönetimler için ortak süreç ve davranış kural bütünlüğünü sağlayacak önlemlerin alınması şarttır.

Uygulamada, bu olanakların hazmedilmesi, olayın siyasi çıkar dışında sosyal yarar kıstasına göre değerlendirilmesi ve merkezî ve yerel yönetimlerin iş birliği farkındalığını keşfetme ve içlerine sindirmeleri bir zaman alacak ise de önemli olan artık birtakım kavramların algılanmaya başlanmış olmasıdır.

STK'larla iş birliği öngören, sosyal dayanışma konusunda geçmişte gerilere dayanan özel yasalarla kurulmuş kurum ve genel müdürlükler vardır. Konu benzerliği dolayısıyla bunlar arasında birleştirici ve bütünlüleyici bir yaklaşım ile tekdüzelik sağlanması doğru olur mu, bu, araştırmaya değer bir konudur.

Ancak, toplum merkezleri ile farklılık getiren Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda yer aldığı gibi, bu alanda faaliyet gösteren STK'ların çalışmalarına aşırı ve onların özgürlüklerini sınırlandıran devlet müdahalesi yaklaşımı terk edilmelidir.

Kamunun kurduğu veya yönetimine kamu görevlilerinin katıldığı, Medeni Kanun hükümlerine göre kurulan, kamu va-

kıf ve dernekleri diye adlandırılan kuruluşlarla ilgili 5702 sayılı kanunun kamu kurumunun mali desteğini ve kamu mülkünün kullanımını yasaklayan hükümlerinin kamu-STK iş birliği ile bağdaşmadığı düşünülmekte ve bu hükümlerin değiştirilmesi istenmektedir.

Kamu gücü kullanılarak kamu vakıf ve dernekleri önemli suistimallere sebebiyet vermiş olduğundan yasayla bunu önlemeye yönelik çabalara sahip çıkılmalı ve yasa değişikliği isteklerine sıcak bakılmamalıdır. Çünkü geliştirilmek istenen kamu-STK iş birliği kavramı, iki *bağımsız* organın belirli ilkeler çerçevesinde birlikte çalışması yaklaşımını öngörür.

Kamu kurumu ve bu kurumla ilgili kamu vakıf veya derneklerinde, bilhassa yöneticileri yönünden, *bağımlılık* yaratan unsurları içeren oluşumlar vardır. Kamu kurumu ve vakıf, dernek iş birliği, iki bağımsız kuruluş ilişkisine dayanmalıdır.

Demokratik yaklaşım, vakıf ve derneklerin özgür faaliyetlerinin gönüllülük anlayışı, güç ve yaratıcılığın yararlanmayı öngörür. Bunun doğal sonucu olarak devletin görevinin, sivil toplumun itici güç ve yaratıcılığın yararlanmayı sağlayacak koruyucu, özendirici ve geliştirici önlemleri alınması olduğu benimsenecektir.

Bu demokratik yaklaşımı algılamak, özümsemek ve gerek sosyal politikaların oluşumunda gerekse uygulama ve önlemlerin biçimlendirilmesinde rehber edinmek ciddi çabalar gerektirir.

Son yıllarda TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı) ve bazı kurumların çalışmaları, sosyal politikaların oluşması süreci, uygulama boşlukları, toplumsal algılama, beklentiler ve yerleşik paradigmalara ile ilgili çarpıcı ve çoğu kez olumsuz gerçekleri sergilemektedir.

Henüz yayınlanmamış iki TÜSEV çalışması, yüz on ülke ile ilişkili CIVICUS (World Alliance for Citizen Participation) ile ortaklaşa gerçekleştirdiği STEP (Sivil Toplum Endeksi Projesi) araştırması ve Ford Vakfı ile birlikte Türkiye ayağını ger-

çektirdiği hayırseverlik incelemesi, ciddi boşlukları saptamış ve demokratik yaklaşım karşıtı eğilimleri vurgulamıştır. Bu çalışmalara ilişkin metinler önümüzdeki aylarda kamuoyu ile paylaşılacaktır.

Belli başlı engeller ve çözüm önerileri, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve AB Genel Sekreterliği tarafından gözetilen SKİP (Türkiye’de STK’lar ve Kamu Sektörü Arasında İşbirliğinin Geliştirilmesi ve STK’ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi Projesi) çerçevesinde hazırlanan rapor taslaklarında geniş ölçüde yer almaktadır. Bu çalışmadan beklenen önemli çıktı ise devletin sivil toplum ilişkilerine ait yönlendirici veya bağlayıcı ya da yerine göre yönlendirici veya bağlayıcı taslak kılavuz metin veya metinlerinin hazırlanmasıdır. Batıda bunların örnekleri vardır. İngiltere’de *Compact* adı ile anılan toplumsal mutabakat belgesi, Almanya’da *Modus Operandiler* (çalışma yöntemleri), etik ve davranış kurallarını kapsayan bilimsel ve uygulamaya dönük çalışmalar gibi.

SKİP taslak çalışmalarında geniş olarak yer alan önerileri tekrarlamak istemem. Ancak görüşlerimi bir-iki önemli saptama ve öneri ile tamamlamak isterim.

Gerek kamu kurumları gerekse seçilen vakıf ve derneklerde yapılan derinlemesine mülakatlar ve çeşitli anket çalışmalarında, kamu ve STK’lar arasında çift yönlü derin bir güvensizlik olgusu saptanmıştır.

Bunun ayrıntılarına inildiğinde güvensizliğin birtakım yerleşik inançlardan mı ya da kurumsal kapasite veya eğitim eksikliği ve boşluğundan mı kaynaklandığını söyleme olanağı görülmemektedir. Daha doğrusu her ikisinin de payı vardır, ancak ağırlıklarını bilemiyoruz.

Güvensizlik boyutu sadece kamu ve üçüncü sektörün kendi aralarında gözlemlenmiyor. Vatandaşların, sosyal politikaları oluşturan politikacılara ve toplumsal politikalar üzerinde etkileri açısından sivil toplum kuruluşlarına bakış açıları da olumsuzdur.

Güven eksikliğinin devletin politikalarına,

yasa ve diğer mevzuata yansımaları açıktır. Devlet, STK’ların sosyal politikalar üzerinde etkide bulunma fırsatı veya alanını nadiren sağlamıştır. Başarılı STK kampanyaları dahi, devlet yetkililerinde *hesap verilirlik* bilincine dönük bir duygu gelişmesine yol açamamıştır.

Kamu yararı olan belirli alanlarda, kamuya doğrudan yapılan bağışlara yüzde yüz vergi muafiyeti tanıyarak, tamamen devletin sırtından kişisel itibar sağlanması gibi dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen uygulamalar gözlenir. Bunun yanında kamu yararına çalıştığı kabul edilen örgütlere yapılan bağışlarda dahi muafiyet hakkını yüzde beş ile sınırlamak devletin her yaptığı doğru olduğu, sivil topluma ise güvenilemeyeceği yaklaşımının açık bir örneğidir. Devlet-sivil toplum ilişkilerinde öncelik, *güvensizlik sendromu* kısır döngüsünü kırabilmekte olmalıdır.

Araştırmaların bulgularına göre, STK’ların pek azı toplumsal politikalar üzerinde etkide bulunmayı amaç edinmektedir. Stratejik planlamaların yerini dar kapsamlı ve kısa vadeli politikalar tutmaktadır. Bu durum vatandaşların STK’lara olan saygı ve güvenini azaltmaktadır.

Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarında iş birliği kapasitelerinin geliştirilmesi başlı başına bir sorundur. Eğitim ve bilgi eksikliği, belki de çoğu birim için yokluğu, iletişim ağları kurulmasından da önce ele alınması gereken bir konudur.

Son yıllarda durum saptaması yönünde verilen uluslararası destek artık yeterli görülebilir. Bundan sonra hedef kapasite geliştirme ve eğitim alınması olmalıdır. Özellikle uluslararası örgüt ve kuruluşlardan bu yönde mali destek ve deneyim desteği isteklerinde bulunma zamanı gelmiştir.

Devletin vakıf ve derneklerle olan iş birliği rolünün daha net bir şekilde tanımlanması, STK’lar için saydam ve hesap verilebilir mekanizmaların sağlanması giderek daha büyük önem kazanmaktadır. Bu iş birliğinin sosyal alanda kamu yararı ve desteği konularına ilişkin düzenleyici çerçevesin-

de net, tutarlı ve kapsamlı bir politika eksikliği vardır. Bu eksikliğin giderilmesi için bütünleyici bir yaklaşımla son yıllarda bilhassa Orta Avrupa ülkelerinde gördüğümüz “Public Benefit Law” benzeri bir yasanın kabulü zorunludur.

Önerdiğimiz Kamu Yararı Yasası’nda vakıf ve dernekler için ortaklaşa tescil, onay, kıstas, açıklık, hesap verilebilirlik, saydamlık, kamu desteği ve vergi avantajları gibi hükümler yer almalıdır.

Dikkate değer bir öneri, Mart 2005 tarihli, çok önemli bir çalışma olan “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kamu Vakıfları Araştırma Komisyonu Raporu” nda yer almaktadır. Bu çalışmada “Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına yönelik çalışan tüm kurum ve kuruluşların tek çatı altında toplanması, özerk hâle getirilmesi ve denetim yapısının güçlendirilmesi” önerilmektedir.

“Vakıflar ve Dernekler Demokrasilerde Vazgeçilemeyen Kuruluşlardır”

Mehmet Dikici

Vakıf ve dernekler, devlet için potansiyel tehlike odakları mıdır? Türkiye’de mevcut vakıf-devlet ilişkisini değerlendir misiniz? Bu ilişkinin sahip olması gereken özellikler nelerdir?

Vakıf, önemli bir kurum olarak toplumların hayatına girmiş, onlara önemli hizmetler vermiştir. Çok sayıda vakıf, insana, diğer canlılara ve doğaya yönelik çalışmalarıyla, onlara hizmeti amaç edinmiştir. Böyle bir kurumu potansiyel tehlike ilan etmek, faydaları düşünüldüğünde, ona karşı yapılacak en büyük haksızlıktır. Ama potansiyel bir tehlike değildir demek de o kadar kolay değildir. Müessese olduğu için, bünyesinde yapma yaptırma gücünü taşımaktadır. Bu güç belirlediği amaca uygun olarak kullanılıyorsa faydalıdır. Aksine birtakım düşüncelere alet edilme kabiliyetiyle de potansiyel bir tehlike olarak nitelelenebilir. Aslında öyle nitelemek devletin kurumlarının işi olmalı, bir vakfı bu yönüyle değerlendirip, yakın takibe almaları beklenir. Öyle yapılmıyor olmalı ki bu tür şikâyetler duyulmaya başlanmıştır.

Kendilerine kötülüğü amaç edinenlerin,

eline geçirdiği her kurumu şahsi menfaatlerine alet etme eğilimi vardır. Böyle bir gücü ele geçirenlerden, zararlı davranışlar her zaman beklenir. Bu, yeni bir şey de değildir. Bu açıdan bakıldığında, her kurum kadar, vakıflar da potansiyel tehlike olarak görülebilir.

Kötü niyetlilerin, vakıfları eskiden beri şahsi menfaatleri için ve asıl amaçları dışında kullandıkları bilinmektedir. Bu, denetimlerin gereği gibi yapılmadığını gösterir. Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir. Ama uygulamaları en liberal devletlerden daha liberaldir. Bu bakımdan ölçünün kaçırıldığını söylemek hiç mübalağalı olmaz. Bu sebeple, vakıflara daha büyük bir ihtiyaç doğmuştur. Buna cevap verilirken, gerekli tedbirler alınmadığı için, artık bazılarının potansiyel bir tehlike hâline geldiğinden söz edilebilmektedir.

Bu durum dikkate alındığında, vakfı toptan potansiyel bir tehlike olarak görerek karalamak ya da halkın gözünden düşürmek yerine, bu konuda sorumluluk sahibi olması gereken devletin ve onun kurumlarının vakıfların faaliyetlerini yakın takibe alması, kötü niyetlilere bu fırsatı vermesi beklenir.

Araştırmacı Yazar

Yayınlarından Seçmeler: *İdeal ideoloji ve milli ülkü.* (2005). Ankara: Akçağ Yayınları. • *Türklerde devlet.* (2005). Ankara: Akçağ Yayınları. • *Uyum yasaları: Yabancıların mülk edinmeleri ve azınlık vakıfları.* (2005). İstanbul: Çatı Kitapları.